

Gerda van Wageningen

Altijd leeft de rivier

DEEL 1 – IDYLLE AAN HET WATER TRILOGIE

GERDA VAN WAGENINGEN

ALTIJD LEEFT DE RIVIER

VCL - KAMPEN

HOOFDSTUK 1

Met zijn vijven stonden ze aan de reling van het beurtschip dat met strak gebolde zeilen over de rivier voer. Het water rook fris, maar ze merkten het niet. Het schippersknechtje putte een emmer water uit de Dordsche Kil, water dat zo helder was dat de passagiers op het overvolle scheepje het zonder bezwaar op konden drinken. Maar de vijf aan de reling voelden geen dorst, hoewel ze sinds de vroege morgen alleen maar een kale snede donker roggebrood hadden gegeten en een enkele slok water hadden gedronken.

Gespannen waren hun ogen gericht op het stadssilhouet in de verte. De torens van de Grote of Sint Laurenskerk, die overal bovenuit stak, de drukte van de schepen die alsmear toenam naarmate ze de grote drukke werkstad, zoals Rotterdam ook wel werd genoemd, naderden.

De rijzige vrouw met nog bijna onmerkbaar de eerste grijze haren tussen het blond, bewoog onhoorbaar haar lippen in een woordeloos gebed, waarin ze om kracht vroeg het nieuwe, onbekende leven in de stad aan te kunnen. De man die naast haar stond bewoog niets, zijn lippen niet, zijn ogen niet en zelfs de handen die de reling omklemden niet. Naast hem stond Jan, zijn negenjarige zoon, een mager ventje dat veel te klein was voor zijn leeftijd, een kind dat getekend was door de armoede die hen net als zovele anderen naar de stad gedreven had. Zijn oudste zus Nora had beschermend haar arm om het jochie heengeslagen.

Nora Groenendijk was achttien en vond het wel avontuurlijk dat ze naar de stad gingen met niet veel meer dan de hoop dat ze daar een beter leven zouden krijgen dan ze gistermorgen achter zich gelaten hadden. Tersluiks keek ze naar Aleid, twee jaar jonger dan zichzelf, twee keer zo knap en met prachtige ogen die glommen van verwachting. Voor Aleid was deze reis een

feest. In de stad wachtten haar duizend mogelijkheden. Maar Nora was daar nog niet zo zeker van.

Nora huiverde. Ze was even blond als haar moeder, even rijzig van gestalte, haar ogen hadden dezelfde rustige blik. Maar bij moe kwam die rust van binnen uit, bij haar was het slechts schijn. Ze verlangde naar het moment dat ze ginds voet aan wal zouden zetten, in die grote stad, maar tegelijkertijd was ze er ook bang voor.

Aleid was de eerste die in beweging kwam. Ze stootte haar zus aan. „Ik krijg het koud,” bromde ze. „En ik heb zo'n honger.”

„Het eten is op,” zuchtte Nora gelaten want ook haar maag rammelde hoorbaar.

De ander trok een pruillip. „We hadden nooit op reis moeten gaan met maar zo weinig eten bij ons.”

„Er was niet meer. Kom.” Ze trok Jan met zich mee. „Laten we wat op en neer lopen over het dek om weer warm te worden.” Het was halverwege april in het jaar 1899. Een eeuw was bijna voorbij, een tijdperk ook, zei Pa. In de nieuwe eeuw zou iedereen het beter krijgen, daar geloofde Groenendijk vast in. Hij had er genoeg van dat er 's middags niet meer te eten was dan wat aardappelen met mosterd en azijn. 's Avonds een kale, droge snede roggebrood. Ze hadden honger. Ze werkten zich kapot en nog hadden ze honger. Dus gingen ze naar de stad, hij zou er werk vinden in de havens die volop gegraven werden. Sinds de stad een goede verbinding had gekregen met de zee, nog niet eens twintig jaar geleden, was Rotterdam gegroeid en gegroeid en daar kwam nog lang geen einde aan. De stad werd overspoeld door sjofel uitzierende, magere mensen afkomstig van de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden. Zelfs uit Brabant kwamen ze, de gelukzoekers met hun hoop op een beter leven. Allemaal kwamen ze naar de stad in de hoop er goedbetaald werk te vinden. Soms lukte dat, maar soms ook niet. Doch Arie Groenendijk geloofde vast in een betere toekomst waarin hij niet langer afhankelijk zou zijn van de nukken van één man: de boer. Hij was pas zevenendertig, nog in de kracht van zijn leven. Het zou hem wel lukken. Het moest

lukken. Zijn gezin zou niet langer honger hoeven te lijden. Ze zouden er ginds de ruimte en de rust van het platteland wel missen, maar ze kregen er ook veel voor terug. Hij weigerde simpelweg daaraan te twifelen. Nora en Aleid konden een dienstje zoeken. Zijn vrouw kon zo nodig wasvrouw worden. Ze zouden het goed hebben en Jan, zijn zoon, zijn trots en zijn stamhouder, zou niet langer ingevallen wangen hoeven hebben. Zijn bleke, bijna doorschijnende witte huid baarde Groenendijk zorgen en het kind had altijd donkere kringen onder zijn ogen. Jan zou rozig gezond worden zoals andere jongens, buiten spelen en kattenkwaad uithalen in plaats van huilend aan zijn moeders rokken hangen. En hijzelf zou niet meer hoeven buigen voor die trotse boeren die een arbeider behandelden als zijnde nog minder dan de vette varkens die in de modder langs de sloot scharrelden.

De meisjes hadden hun broertje tussen hen in genomen, het jochie zweeg en luisterde gelaten naar het drukke gekwebbel over zijn hoofd heen. Het was vooral Aleid die zich liet horen, zij had altijd het meeste spraakwater zoals Moe zei. „Ik zoek een dienstje bij een rijke familie,” grinnikte Aleid onbekommerd. „Dan heb ik elke dag genoeg te eten en een heerlijk zacht bed om in te slapen. Als het even kan maak ik de zoon des huizes het hoofd op hol, zodat ik rijk kan trouwen en een heuse dame word.”

Nora gierde het uit van de lach. „Toe maar. Alsof rijke jongheeren staan te popelen om te trouwen met dienstbodes die rafelige kleren dragen zoals wij, die ruiken naar zweet omdat we maar één verschoning hebben.”

„Jij bent veel te praktisch,” meende de jongste van de twee zusters. „Droom nu eens lekker weg, Noor, denk er eens aan dat het etenstijd is en dat er vlees op je bord ligt en ook nog eens groente. Dat je net zoveel kunt eten als je wilt. Dat we in een huis wonen waar de wind niet door de gaten in het dak giert. Dat zijn heerlijke dromen hoor.”

„Dat van die wind was de schuld van de boer,” antwoordde de praktische Nora even nuchter als altijd, terwijl de lach opnieuw plaatsmaakte voor de vertrouwde ernstige blik in haar

ogen. Ze dacht terug aan wat ze achter zich gelaten hadden. Een paardeknechtshuisje, zoals dat heette, waarin zich een kamer bevond met aan weerszijden een bedstee, een voor Pa en Moe, de andere voor Jan omdat die zo vaak ziek was. Zelf had Nora jarenlang met Aleid op zolder geslapen, op een paar oude strozakken tussen de aardappelen die ze achter hun huisje op het veldje verbouwden om te eten te hebben. Het varken dat ze mestten verkochten ze om de broodnodige kleren te kunnen kopen, wol om kousen te breien, stof om rokken te naaien, baai en meer dat nodig was om eenvoudig en sterk goed te naaien waar je lang mee kon doen. Ze dacht aan de boer voor wie vader jarenlang als paardeknecht gewerkt had, die hard was voor zijn personeel omdat het geld kostte, maar zijn dieren vertroetelde omdat die geld opbrachten. Moe had de boerin moeten helpen tot ze niet meer kón. Ook van de kinderen werd verwacht dat ze de handen uit de mouwen staken zonder daar extra betaling voor te krijgen. Zelfs Jantje had met de oogst zo hard moeten werken dat hij vaak gehuild had van vermoeidheid. De boerin was menselijker geweest dan haar echtgenoot die alleen in baten en lasten scheen te denken, maar ze had niet veel kunnen verzachten onder het altijd scherpziende oog van haar man. Het was eigenlijk een akelig bestaan geweest, zonder vooruitzichten en de wetenschap dat lang niet alle boeren even gierig waren als de boer voor wie vader werkte, was op dat moment maar een schrale troost geweest.

Ze had vrijers gehad. Armoedzaaiers zoals zichzelf, maar als ze dacht aan een toekomst met een van hen had ze er niet mee door kunnen gaan. Hoe zou zo'n toekomst er uit hebben gezien, dacht ze? Een huwelijk en voor je het wist een hele reeks kinderen, armoe, altijd armoe. Honger, gesjappel om ze netjes in de kleren te houden, oud worden voor je tijd zoals Pa en Moe. Nee, Nora had daar geen zin in. Wat dat betrof kon ze Aleid wel begrijpen met haar opmerkingen over rijk trouwen, maar Nora was nuchter genoeg om te weten dat geld met geld trouwde. Als het echt niet anders kon zou ze nog liever alleen blijven, dacht ze.

Op een dag, een paar maanden geleden, was Pa er onver-

wacht onder het avondbrood over begonnen dat hij erover dacht om naar de stad te gaan en daar werk te zoeken. Ze waren heus de eersten niet die uit het dorp wegtrokken. Er waren er meer vertrokken uit dat kleine Zeeuwse dorp. Sommigen zelfs helemaal naar Amerika, maar daar had vader geen zin in. Er waren regelmatig mannen teruggekomen in het dorp, soms maar voor een paar dagen omdat er een oude moeder ziek geworden was. Dergelijke mannen zaten knap in de kleren, rookten dikke sigaren en staken zo de dorpingen de ogen uit met hun in de stad verworven rijkdom. Ze vertelden verhalen over schepen en havens, waar elke gezonde kerel goed geld verdienen kon. Verhalen die anderen tot nadenken stemden. Verhalen waar op zaterdagavond bij de dorpsbarbier, die de mannen voor een paar centen schoor voor de komende zondag, nog lang werd doorgepraat. Tot Pa er op een avond dus zomaar over begon dat hij er ook aan dacht om werk te gaan zoeken in de haven.

Moe had stil geluisterd en eigenlijk alleen aan Jan gedacht. Als ze een beetje geld hadden, konden ze misschien eens met Jan naar een dokter gaan, want de jongen gedijde niet. En in de stad woonden goede dokters. In hun dorp was er ook wel een dokter, een statige deftige man die in zijn rijtuig de zieke boeren in de omgeving bezocht en die armelui wel hielp als het om leven of dood ging. Ze waren echter bang voor die deftige man met zijn voorname sikje en zijn deftige praat dat zo onbegrijpelijk klonk voor hen die opgevoed waren met het Zeeuwse dialect en die maar zo weinig naar school waren geweest. Het verstaan van die deftige taal vergde altijd veel inspanning. Dominee praatte zo als hij 's zondags tot tweemaal toe de kansel beklom om zijn gemeenteleden voor te houden hoe ze nader tot de grote Vader daarboven moesten komen. De burgemeester praatte zo en de dokter dus ook. Maar als je ziek was kwam Aai, die met de helm geboren was en die mensen of beesten genas, dat maakte niet uit, en er niet meer voor wilde hebben dan je missen kon, al was het maar een enkele borrel. Aai had genezende gaven, dat wist iedereen. Al had hij er nooit voor gestudeerd, hij streek met zijn handen over de zieke plek en wist dan wat je mankeerde, of hij kon de pijn wegnemen. Soms

zei hij eerlijk dat hij er niets aan kon doen. Aai had Jan vaak geholpen. Maar Moe had gelijk. Zodra daar geld voor was moesten ze eens met Jan naar een goede dokter gaan, zodat die kon zeggen wat er nu precies aan mankeerde en die dan medicijnen kon geven zodat de jongen beter zou worden.

Nora's ogen kregen een zachtere uitdrukking. Daarna, mijmerde ze verder, was alles ineens heel snel gegaan. Vader had bedankt bij de boer en daar onenigheid over gekregen zodat ze niet eens wachtten tot de eerste mei. De boer was zo boos geweest en had hen ondankbaar genoemd en nog dingen die minder fraai waren, had bovendien gezegd dat ze met drie dagen zijn huis uit moesten zijn. Ze hadden bijna alles wat ze bezaten moeten verkopen om de reis naar de stad te kunnen betalen. En zelfs toen had de diaken die over de armenzorg ging er nog wat bij moeten leggen. Alleen de allernoodzakelijkste meubelen hadden ze gehouden. Het armetierige boeltje was meegegeven met een vrachtrijder en stond als het goed was op hen te wachten. Verder hadden ze alleen nog wat kleren, het goed dat ze aanhadden en hun 's zondagse kleren die vader in het valies bij zich droeg. Hij bewaakte dat valies dan ook zorgvuldig, want wat moesten ze beginnen als het kwijt zou raken? Moe had nog wat brood gekocht voor onderweg en dat was het dan. Gisteren waren ze van hun dorp naar de haven bij Zijpe gelopen, want geld voor de stoomtram hadden ze natuurlijk niet. Het beurtschip zou hen de volgende morgen al vroeg meenemen, en de afgelopen nacht hadden ze in een boerenschuur geslapen, dat mocht gratis bij een van de boeren die vlakbij de haven woonde en die medelijden had met de mensen die zonder iets te bezitten naar de stad trokken. De enige voorwaarde die hij stelde was dat er niet gerookt mocht worden vanwege het brandgevaar en het sprak vanzelf dat je geen overlast mocht bezorgen. Ook die dingen hadden ze gehoord van de mannen die al voor hen aan het grote avontuur waren begonnen. Een van hen had zelfs een huisje te huur geweten, daar was hun boeltje dus naartoe gebracht.

Zodoende waren ze nu voor de tweede dag onderweg. Het was guur weer, zelfs voor april, en ze hadden honger, want

vanmorgen hadden ze het laatste beetje roggebrood opgegeten en het was nu al ver na het middaguur. Maar, hield Nora zichzelf voor, ze waren eindelijk vlakbij de stad en als je er niet aan dacht, kon je de honger wel een beetje vergeten.

Het meisje snoof de lucht van de rivier op. Eindelijk liet ze zich overhalen een slokje water uit de emmer te nemen. Dan zuchtte ze eens diep en ging naast haar moeder staan die nog steeds onbeweeglijk aan de reling stond.

„Nog even, Moe. Waar zullen we straks slapen, denkt u? Onder welk van die daken staat ons boeltje op ons te wachten?”

„Ik heb God gevraagd voor ons te zorgen, Nora. Dat zal Hij zeker doen. We moeten vertrouwen hebben. In ieder geval hebben we een huis waar we naartoe kunnen.”

„Ja,” antwoordde Nora met een rood hoofd. Want het leven kon zo moeilijk niet zijn, of Moe bleef vertrouwen hebben in haar Schepper, iets dat Nora niet altijd begreep. Er was een huis dat op hen wachtte, maar verder was alles vreselijk onzeker. Ze waren moe, hongerig en koud. Geld hadden ze nauwelijks meer en vader had geen werk. Jan was ziekelijk. Wat moest dat allemaal worden? Had ze maar iets van haar moeders vaste vertrouwen dat alles wel goed zou komen. Nora beet op haar lip, haalde nog eens diep adem en las zichzelf de les. Kijk om je heen, naar de drukte op de rivier, die onvoorstelbaar was nu ze de stad invoeren. De rivier was zo vol leven! Het water rook zo heerlijk fris. Ze had dorst. Misschien moest ze nog wat drinken, zodat de knagende honger ook minder voelbaar was? Zelfs Aleid was inmiddels stil en ernstig geworden. Dicht stonden ze nu bij elkaar. Stilzwijgend hadden ze een halve cirkel om Jantje gevormd, aan de reling van de oude zeilklipper die hen had vervoerd. Klippers waren snelle schepen en de beurtschipper was een van de weinige mensen die nog steeds niet wilden geloven dat de tijd van de zeilvaart voorgoed voorbij was. Vanaf de oudste tijden was de mens afhankelijk geweest van de wind, om het water te bedwingen, zei hij. Nu waren er veel vies stinkende, walmende stoomschepen die de drukke rivier bevoeren, die de lucht vervuilden met roet en de geur van stoom drong zich nu in hun neusgaten. Immense zeeschepen

lagen in de havens, meest stoomschepen die nog wat zeil konden bijzetten. Op de rivier lagen ook rijnaken bij de dukdalven, daar waar grote zeeschepen soms midden op de rivier gelost werden. Op stroom heette dat, hoorde ze van het schippersknechtje, dat een wereldwijd gezicht trok tegenover de diep onder de indruk geraakte plattelanders.

De familie Groenendijk was niet de enige gelukszoeker die alles achter zich had gelaten, dat was duidelijk. Op het platteland was het leven de laatste jaren moeilijk geweest. Meer dan tien jaar geleden had een grote landbouwcrisis heel Europa getroffen, toen waren er al veel mensen weggegaan. In dezelfde tijd was eindelijk de Nieuwe Waterweg zodanig uitgebaggerd dat het voor zeeschepen mogelijk was geworden om zonder al te veel moeilijkheden door te varen tot aan de stad. Als gevolg daarvan was Rotterdam enorm gaan groeien. Steeds meer mannen hadden er de ene haven na de andere gegraven. Overal werden woningen gebouwd voor de eindeloze stroom arbeiders die de zich uitbreidende stad naar zich toetrok. Wie in de kroegen hoorde dat het loon in de stad soms wel een keer zo hoog was als op het platteland, wilde ook wel gaan. Maar diezelfde mannen zwegen er wel over dat het leven in de stad beslist duurder was. Dat de mensen er dicht opeengepakt huisden. Men wist in het dorp wel dat de stad een poel van zonde was, maar het betere bestaan bleef lokken.

Eindelijk meerden ze af en niet veel later stond het vijfkop-pige groepje met hun karige bezittingen in de hand op de drukke kade.

Sleperskarren hobbelden luidruchtig over de keien. Op veel plaatsen lagen goederen op de kade opgeslagen, afgedekt door dikke zwarte zeilen waarmee kinderen tenten maakten om er te spelen.

„Kom,“ zei Groenendijk. Van de schipper hadden ze gehoord waar ze ongeveer heen moesten.

Ze bleven dicht bij elkaar in de buurt om elkaar onderweg niet kwijt te raken. Een tikje angstig voelde Nora zich wel in die ongewone drukte. Zoveel lawaai was er in hun dorp alleen als er kermis was, en daar kwamen ze nooit omdat Pa dat niet

wilde hebben. Op de kermis was teveel slechtheid, zei hij. Een godvrezend mens had daar niets te zoeken, er was daar teveel losbandigheid.

Nora zuchtte. Ze was moe. Zo nu en dan voelde ze zich een beetje duizelig, dat zou wel door de drukte en de honger komen. Aleid leek daar niets geen last van te hebben. Die keek met glimmende ogen vol verlangen naar het veelkleurige, bruisende stadsleven. Jantje zag nog bleker dan gewoonlijk, en moeders mond was een smalle streep geworden. In haar ogen lag echter dezelfde rust en vastberadenheid als altijd.

Vader Groenendijk liep voorop. Ze naderden nu de binnenstad waar ze moesten zijn. De Coolsingel met zijn molen en het grote ziekenhuis, ze keken er hun ogen uit. Het water daar stonk een beetje, in de stad stonk het trouwens wel op meer plaatsen, ontdekten ze. Ze zagen de Doelen, de theaters, winkels die nu gebouwd werden aan de Nieuwe Binnenweg. Nora had nooit geweten dat een stad zó groot was. Heel anders dan Zierikzee en Brouwershaven bij hen op het eiland.

Maar dan maakten voorname huizen en winkels plaats voor sloppen en stegen, nu ze weer verdergingen. Hier stonden de huizen steeds dichter op elkaar gepakt. Hier waren zelfs de straten vies en stonk het nog meer dan bij de singels waar ze eerder langs gekomen waren. Hier hingen ook vrouwen uit ramen die zich luidruchtig bemoeiden met wat er op straat gebeurde. Er was een krom gebogen oude vrouw die vis ventte met een handkar. Een lorreboer met een stemvolume waar elke acteur jaloeers op zou zijn brulde „Lorrèèè" terwijl hij met zijn hondekar langs de huizen trok. Het was kil en tochtig in de straatjes, waar de huizen intussen zo dicht opeengepakt stonden dat de zon nooit veel kans kreeg. Pa vroeg voor alle zekerheid een keer of ze wel goed liepen.

Kroegen waren er genoeg, dacht Nora verbaasd. Sommige vrouwen met losgepiekte, vettige haren en beduimelde gescheurde schorten maakten een praatje met elkaar vlak voor de winkel van de waterstoker, een typische Rotterdamse nering waarover ze op het dorp al had horen praten. Daar kon je voor een luttel bedrag een emmer heet water halen op wasdag. De

waterstoker verkocht ook petroleum en kolen en ze heetten de beste nieuwsverspreiders te zijn die de stad kende, al dan niet met behulp van hun duim.

Het was duidelijk dat ze hier vreemden waren. Overal werden ze nagekeken, een enkele maal vriendelijk toegeknikt. Er zat een oude, kromgebogen vrouw achter een raam te breien, een dikke kat lag in de vensterbank tussen twee schriële geraniumplanten. Flink zijn, hield Nora zichzelf voor. Pa zou straks op pad gaan om wat te eten te bemachtigen, had hij beloofd. Ze was vanzelfsprekend niet de enige die duizelig begon te worden van de honger.

Eindelijk kwamen ze, na een paar maal verkeerd lopen en opnieuw de weg vragen, in de straat waar ze moesten zijn. Nu, straat kon je het maar nauwelijks noemen. Steeg, dat was het woord. De ruimte tussen de tegenover elkaar staande huizen bedroeg hooguit een meter of drie.

„Zijn we er haast?’ Jantje huilde bijna. Hoewel het ventje zelden of nooit klaagde over zijn slechte gezondheid, was het duidelijk dat hij op was van vermoeidheid. Ondanks haar eigen ellende nam Nora hem op haar rug. „Ik zal je het laatste stukje wel dragen,’’ beloofde ze terwijl ze manmoedig een nieuwe duizeling doorstond. Jantje hing van vermoeidheid tegen haar aan.

„Hier moet het zijn.’’

Nog onverwacht hield vader Groenendijk stil. Zwijgend staarden ze met hun vijven naar de kale deur, waarop nog slechts resten zaten van de bruine verf die het hout eens een heel ander aanzien had gegeven. Nora zette hijgend haar broertje op de grond. „De straatnaam klopt, het nummer ook. De reis is ten einde. Moe, nog even en ik ga op eten uit.’’ Bemoeidigend sloeg Pa een arm om zijn vrouw heen. In de ogen van de anders altijd zo rustige vrouw stonden nu toch een paar tranen.

Moesten ze hier leven?

HOOFDSTUK 2